

ЛІСОВА ГАЛУЗЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

FOREST INDUSTRY UNDER WAR

Заверюха М.М., к.ю.н.,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Лісова галузь є однією з найбільш стабільних у національній економіці, проте в умовах воєнного часу гостро зіткнулася з проблемами, які існували завжди, зокрема лісові пожежі, незаконна вирубка лісів, шкідники тощо, та з проблемами, які стали актуальними в період воєнного часу, приміром, розмінування територій лісового фонду. Метою статті є дослідження змін, які відбулися з лісовою галуззю, з порядком ведення лісгосподарської діяльності в умовах воєнного часу. В даній статті автором пропонується розглянути основні проблеми лісової галузі.

Так, в першу чергу – лісові пожежі. Окрім основних причин, в умовах воєнного часу пожежі виникають унаслідок ворожих обстрілів (як із землі, так і з моря) та через диверсійні заходи (Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська та Одеська області). Гасіння лісових пожеж у зазначених областях ускладнюється через бойові дії, наявність непідірваних боєприпасів та мінування ділянок лісу. Середня площа однієї пожежі зросла в 7 разів.

Одним із найбільш поширених факторів негативного впливу на лісову екосистему є діяльність людини, яка, зокрема, полягає у використанні лісових ресурсів в економічних цілях шляхом здійснення рубок без відповідного на це дозволу, такі правопорушення в умовах воєнного стану трапляються все частіше, про що свідчать повідомлення в ЗМІ.

Досить гостро стоїть питання ведення лісгосподарської діяльності в лісах України, які тимчасово були окуповані. Зокрема йдеться про ліквідацію розтяжок, розмінування лісових масивів, автодоріг, адмінбудівель територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів України.

Проте, не зважаючи на ті гострі проблеми які нависли над Україною в цілому, так і над лісовою галуззю зокрема, вона змогла адаптуватися до реалій воєнного часу, продовжує бути прибутковою для країни та не перестає виконувати завдання, які стоять перед нею.

Ключові слова: ліс, лісова галузь, лісове законодавство, воєнний стан, лісові пожежі, незаконна вирубка, відтворення лісів.

The forest sector is one of the most sustainable in the national economy, but during wartime has faced acute problems that have always existed, including forest fires, illegal logging, pests, etc., and problems that became relevant during the war, for example, demining of forest areas. The aim of the article is to discover the changes that have taken place in the forest industry, with the order of forestry activities in wartime. In this article, the author proposes to consider the main problems of the forest industry.

First of all – forest fires. In addition to the main reasons, in wartime fires occur as a result of enemy shelling (both from the ground and from the sea) and through subversive measures (Mykolaiv, Kherson, Dnipropetrovsk and Odesa regions). Extinguishing forest fires in these areas is complicated by hostilities, the presence of unexploded ordnance and mining of forest areas. The average area of one fire increased 7 times.

One of the most common factors of negative impact on the forest ecosystem is human activity, which, in particular, is the use of forest resources for economic purposes by felling without proper permission, such offenses in martial law are becoming more common, as evidenced media reports.

The issue of conducting forestry activities in the forests of Ukraine, which were temporarily occupied, is quite acute. In particular, it is about the elimination of stretch marks, demining of forests, roads, administrative buildings of territorial bodies of the State Agency of Forest Resources of Ukraine.

However, despite the acute problems facing Ukraine in general and the forest industry in particular, it has been able to adapt to the realities of wartime, continues to be profitable for the country and continues to fulfill the tasks facing it.

Key words: forest, forest industry, forest legislation, martial law, forest fires, illegal logging, forest reproduction.

Постановка проблеми та актуальність теми. В Україні лісова галузь вже тривалий час є однією з найбільш стабільних у національній економіці і не втрачає свої позиції навіть за кризових умов. Ліси – одне із найцінніших національних багатств України та є невід'ємною частиною біосфери. Зважаючи на економічне, екологічне та соціальне значення лісів питання існування лісової галузі в умовах воєнного часу стоять досить гостро і потребують детальної уваги.

Станом на травень 2022 року, бойовими діями охоплено близько 600 тисяч гектарів лісових земель. На лінії фронту знаходяться 6 обласних управлінь лісового та мисливського господарства, 17 державних лісгоспів, 136 лісництв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною основою та науковим підґрунтям для проведення цього дослідження стали праці сучасних вчених в галузі лісового, земельного та екологічного права: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, А. П. Гетьмана, О. В. Гулак, І. І. Каракаша, М. В. Красної, П. Ф. Кулиничка, Н. Р. Малишевої, А. М. Мірошниченка, В. В. Носіка, В. Д. Сидор, О. В. Стелської, Т. Є. Харитонові, О. П. Чопик, М. В. Шульги та ін. Проте, наразі, змістовних досліджень стосовно стану лісової галузі в умовах воєнного часу не проводилось.

Мета статті. Метою статті є дослідження змін які відбулися з лісовою галуззю, з порядком ведення лісгосподарської діяльності в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лісова галузь в умовах воєнного часу гостро зіткнулася з проблемами, які існували завжди, зокрема лісові пожежі, незаконна вирубка лісів, шкідники тощо, та з проблемами, які стали актуальними в період воєнного часу, приміром, розмінування територій лісового фонду. В даній статті автором пропонується розглянути основні з них.

Так, зважаючи на особливості лісів та лісового господарства України, зокрема: низький середній рівень лісистості; істотні відмінності лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства; переважно екологічне значення лісів; включення великої частки лісів до складу територій природно-заповідного фонду; багатовідомчу структуру використання лісів, одним із основних завдань у лісовій галузі є лісорозведення, відтворення та охорона лісів.

Охорона лісів від пожеж є одним із основних заходів щодо підвищення продуктивності лісу. Проблема охорони лісів від пожеж – одна з найскладніших, особливо у східних і південних областях України, де внаслідок масштабних робіт із лісорозведення за останні 50 років на сотнях тисяч гектарів створені штучні насадження хвойних порід. Значне підвищення пожежної небезпеки в лісах зумовлюється стрімким зростанням відвідуваності населенням лісових масивів.

В Україні щорічно виникає близько 4000 лісових пожеж на площі понад 3000 га. Найбільш пожежонебезпечними є Луганська, Херсонська, Донецька, Дніпропетровська,

Миколаївська області та АР Крим, на які припадає понад 50 % випадків і понад 70 % площі лісових пожеж [1, с. 71].

Досі Україна вважалась відносно благополучною країною в лісопожежному сенсі. Річна площа пожеж в останні роки в Україні в перерахунку на 1 га лісових земель була серед найнижчих в Східній Європі. Водночас, за оцінками фахівців США, Німеччини, Франції, які знайомилися із системою охорони лісів від пожеж в Україні, технічне забезпечення гасіння часто не відповідає сучасному рівню. Недостатній і рівень співпраці та взаємодії між лісовою пожежною охороною і регіональними підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій. З метою поліпшення координації дій у галузі попередження та гасіння лісових пожеж, передусім тих, що характеризуються транскордонним ефектом, під егідою ООН розроблена світова система раннього виявлення пожеж, яка базується на супутниковому спостереженні, прогнозуванні та моделюванні лісопожежних ризиків і централізованій інформаційній системі оповіщення. Науковий супровід цієї системи здійснюють вчені Канади і США в співпраці з Глобальним центром моніторингу пожеж. Україна також задіяна в цій співпраці в частині попередження великих лісових пожеж у зоні відчуження ЧАЕС [2, с. 10]. Як справедливо зазначає О. В. Гулак, оскільки у підпорядкований центральному органу виконавчої влади, який, відповідно чинного законодавства, покликаний реалізовувати державну політику у лісовій галузі, знаходиться лише 73% лісів нашої держави, об'єктивної та достовірної статистики щодо територій, обсягів, ризиків та загроз лісових пожеж у нас, на жаль, наразі немає [3, с. 181].

Наказом Державного комітету лісового господарства від 27 грудня 2004 р. № 278 затверджено Правила пожежної безпеки в лісах України [4], які є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності) і громадянами, що з будь-яких причин перебувають у лісі. Слід зазначити, що даний нормативно-правовий акт потребує оновлення, оскільки багато з його положень не відповідають вимогам сьогодення. На сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України містились проекти наказів, якими передбачалося прийняття нових правил пожежної безпеки в лісах України, проте вони так і не були прийняті [5, С. 106].

Якщо раніше в доктрині екологічного права розглядалися причини лісових пожеж, серед яких: з вини населення, сільськогосподарські пали, з вини заготівельників, з вини інших організацій, від грозових розрядів, то на теперішній період, період воєнного часу, причини стали ще більше болочішими. На офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів оприлюднена інформація станом на 29 березня 2022 року відносно лісових пожеж. Так, із початку 2022 року в лісах галузі вже ліквідовано 86 пожеж на площі 438 га, що в 11 разів більше від кількості та в 78 разів більше від площі загорянь за аналогічний період 2021 року. Крім того, пожежі виникають унаслідок ворожих обстрілів (як із землі, так і з моря) та через диверсійні заходи (Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська та Одеська області). Гасіння лісових пожеж у зазначених областях ускладнюється через бойові дії, наявність непідірваних боєприпасів та мінунання ділянок лісу. Середня площа однієї пожежі зросла в 7 разів [6].

Одним із найбільш поширених факторів негативного впливу на лісову екосистему є діяльність людини, яка, зокрема, полягає у використанні лісових ресурсів в економічних цілях шляхом здійснення рубок без відповідного на це дозволу. Незважаючи на юридичну відповідальність, яка передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України, правопорушення в умовах воєнного стану трапляються все частіше, про що свідчать повідомлення в ЗМІ.

Досить гостро стоїть питання ведення лісогосподарської діяльності в лісах України, які тимчасово були окуповані. Зокрема йдеться про ліквідацію розтяжок, розмінування лісових масивів, автодоріг, адмінбудівель територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів України [7]. За попередніми підрахунками, шкода, яку завдала лісогосподарським підприємствам військова агресія РФ, становить 13,2 мільярда гривень [8]. Проте говорити про реальний визначений розмір шкоди ще зарано, адже окрім економічного значення лісів, ліси виконують важливі екологічні функції, зокрема: водохоронні, водорегулюючі, рекреаційні, естетичні, виховні, санітарно-гігієнічні та інші. Важко підрахувати шкоду, яка була завдана лісу, як екосистемі, шкоду, яка була завдана об'єктам тваринного світу, які перебували у лісах, тощо.

В умовах воєнного часу слід згадати і про діджиталізацію лісової галузі, який є значним кроком в комунікації між органами влади і громадськістю, що має позитивний вплив на захист лісів від пожеж, незаконних рубок, браконьєрства тощо. На сьогодні кожен власник смартфона може надіслати координати де відбувається незаконна рубка і зробити фото на місці та, за можливості, описати ситуацію. В свою чергу система автоматично формує повідомлення та передає його адміністраторам у відповідній територіальній області.

Окрім того, в меню телеграм-боту лісової галузі є пункт корисні посилання, який бланкетно відправляє до: офіційного сайту Держлісагенства, Державного підприємства «Лісогосподарський Інноваційно-Аналітичний Центр», Науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького, порталу аукціонних торгів, геопорталу «Ліси України», офіційних сайтів територіальних органів управління лісового та мисливського господарства [9, с. 58].

Слід наголосити, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р схвалена «Державна стратегія управління лісами України до 2035 року» [10] де однією із основних цілей є збільшення площі лісів, підвищення стійкості та якості лісів, нарощення екологічного та ресурсного потенціалу лісів. За офіційною інформацією Державного агентства лісових ресурсів під час війни продовжується озеленення нашої країни, у планах побудувати у 8 областях сучасні селекційно-насінневі центри, аби збільшити потужності для вирощування посадкового матеріалу на майбутні роки. Так, станом на травень за місяць лісокультурної кампанії підприємства Держлісагенства висадили 103,2 млн деревних рослин на площі 15184,6 га, з яких 471,5 га – це лісорозведення (створення нових лісів), а також сприяння природному поновленню (введення недостаючих порід) на площі 1236,4 га [11]. 7 червня 2021 року був прийнятий Указ Президента України № 228/2021 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів», яким було започатковано з 2021 року реалізацію екологічної ініціативи «Масштабне заліснення України» [12]. Це досить таки значимий проект, адже у рамках програми Президента «Зелена країна» за 3 роки планується висадити 1 мільярд нових дерев, а вже за 10 років планується збільшити площу лісів України аж на 1 мільйон гектарів. Лісистість нашої країни складає 15,9% за оптимальних 20%. Показник лісистості визначається як співвідношення вкритої лісом площі та загальної території. За нормальної лісистості та рівномірного розміщення лісів народне господарство, як правило, повністю забезпечує свої потреби у сировинних ресурсах і захисних функціях лісів. Із зменшенням лісистості, відповідно, знижується сировинний потенціал і захисний вплив. Як ми знаємо, 73% лісів України знаходяться у відомстві Державного агентства лісових ресурсів України, тому основним виконавцем буде виступати даний орган державної влади. Проте, в рамках даної програми кожен з нас може стати її виконавцем вже сьогодні.

На спеціальному сайті zelenakraina.gov.ua [13] є можливість зареєструватися у відповідному виконці обравши область, відповідний лісгосп і час висадки дерева, а лісівники, в свою чергу, нададуть все необхідне і підкажуть, як правильно висаджувати ліс. Окрім того, на вищезазначеному сайті є можливість прослідувати за ходом реалізації Програми Президента України, в он-лайн режимі показано скільки на даний час висаджено дерев і скільки ще залишилося. Вважаємо гарним прикладом діяльність Державного агентства лісових ресурсів України, що навіть в такі складні воєнні часи відтворення, збільшення площі лісів відбуваються відповідно до плану та всупереч загрозам, які є станом на сьогодні.

В умовах воєнного часу постали питання і щодо активного продовження екологічної сертифікації лісів в Україні. Становлення і розвиток екологічної сертифікації лісів був пов'язаний з тим, що після ознайомлення користувачів з науковими даними про забруднення навколишнього середовища, знеліснення планети та зменшення біорізноманіття, відбувся сталий ріст оплаченого попиту на екологічно чисту продукцію з боку користувачів. Особливо сильно цей процес зараз виражений в високорозвинутих європейських країнах, де він розпочався років 20 тому. Тут сформувався раніше не існуючий ринок попиту на товари з так званою «доброю зеленою» репутацією. Як зазначалося в попередніх працях автора [14, с. 164], на сьогоднішній день потужною дією міжнародною системою лісової сертифікації є сертифікація за схемою Лісової наглядової ради (Forest Stewardship Council – FSC). Діяльність цієї міжнародної організації полягає у формуванні процедур документального підтвердження третьою незалежною стороною відповідності ведення лісового господарства встановленим економічним, екологічним і соціальним стандартам. Право здійснювати оцінку відповідності стандартам та видавати сертифікат належить

акредитованим Лісовою наглядовою радою організаціям. Вказані стандарти розробляються на основі десяти міжнародних принципів і критеріїв лісоуправління, що підготовлені FSC. На сьогодні, на офіційному сайті Forest Stewardship Council [15] міститься інформація про те, що FSC Росії та FSC International розривають партнерство у зв'язку з операційними та кадровими побоюваннями. Координаційна рада FSC Росії ухвалила рішення про припинення взаємин з FSC International. З сьогоднішнього дня всі послуги, види діяльності та заходи, пов'язані з членством, які здійснював FSC Росії, будуть передані до FSC International. Це є ще однією перемогою України! Окрім того, для нашої країни, це можливість заповнити їх нішу та якомога гучніше увійти на європейські ринки з якісною українською обробленою деревиною, отримати прибуток, який сьогодні так необхідний нашій державі.

Про стабільність ведення лісового господарства свідчить і економічні показники галузі. Так, за повідомленням голови Держлісагенства Юрія Болоховця, за перший квартал 2022 року чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) склала 4,5 млрд грн. Це на 423 млн грн більше (+10%), ніж у аналогічному періоді 2021 року. Сплачено податків та зборів на загальну суму 2 млрд грн. Це на 226 млн грн більше (+13%) у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Так, провівши дослідження тих змін, які відбулися з лісовою галуззю, з умовами ведення лісгосподарської діяльності можна зробити висновок, що вона змогла адаптуватися до реалій воєнного часу. І не зважаючи на ті гострі проблеми які нависли над Україною в цілому, так і над лісовою галуззю зокрема, вона продовжує бути однією з найбільш стабільних у національній економіці, продовжує бути прибутковою для країни і процвітати не дивлячись ні на що!

ЛІТЕРАТУРА

1. Чопик О. П. Правові заходи охорони земель лісгосподарського призначення. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 70–75.
2. Виклики XXI сторіччя. *Лісовий і мисливський журнал*. 2011. № 3. С. 10–11.
3. Гулак О. В. Ризики та загрози від лісових пожеж: вітчизняні виміри. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2015. Вип. 218. С. 180–184.
4. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278. *Офіційний вісник України*. 2005. № 13. Ст. 680.
5. Заверюха М. М. Щодо удосконалення правового регулювання охорони лісів від пожеж в Україні. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»* : матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року). Одеса : Гельветика, 2019. С. 105–107.
6. Починається активна фаза пожежонебезпечного періоду: ліквідовано 86 лісових пожеж : веб-сайт. URL: <https://forest.gov.ua/news/pochinayetsya-aktivna-faza-pozhezhonebezpechnogoperiodu-likvidovano-86-lisovih-pozhezh>. (дата зверення: 10.05.2022)
7. Бойові дії ведуться на 600 тис. га лісових земель : веб-сайт. URL: <https://forest.gov.ua/news/bojovi-diyi-vedutsya-na-600-tis-ga-lisovih-zemel-foto>. (дата зверення: 10.05.2022)
8. Про збитки лісгоспів через війну і перспективи обговорювали лісівники України на Хмельниччині : веб-сайт. URL: <https://www.xm-inside.com/news/pro-zbytku-lisgospiv-cherez-vijnu-i-perspektyvu-obgovoryuvaly-lisivnyky-ukrayiny-na-hmelnichchyni>. (дата зверення: 10.05.2022)
9. Заверюха М. М. Діджиталізація в лісовій галузі. *Нариси науково-практичної конференції присвяченої проблематиці захисту прав людини (охорона довкілля)* : збірник тез доповідей. Київ : ГО «УКРО», 2021. С. 57–58.
10. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.
11. Під час війни лісівники висадили 103 млн деревних рослин : веб-сайт. URL: <https://forest.gov.ua/news/pid-chas-vijni-lisivniki-visadili-103-mln-derevnih-roslin-u-gamkah-programi-zelena-kraina>. (дата зверення: 11.05.2022)
12. Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів : Указ Президента України від 7 червня 2021 р. № 228/2021. *Урядовий кур'єр*. № 109.
13. Зелена країна : веб-сайт. URL: <https://zelenakraina.gov.ua/>. (дата зверення: 11.05.2022)
14. Заверюха М. М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.
15. FSC Russia and FSC International end their partnership : веб-сайт. URL: <https://fsc.org/en/newsfeed/fsc-russia-and-fsc-international-end-their-partnership>. (дата зверення: 11.05.2022)
16. Підприємства Держлісагенства сплатили на 13% більше податків та зборів, ніж у 2021 році : веб-сайт. URL: <https://forest.gov.ua/news/pidpriyemstva-derzhlisagentstva-splatili-na-13-bilshe-podatki-za-zboriv-nizh-u-2021-roci>. (дата зверення: 11.05.2022)